

КАЛЕНДАРНО-ОБРЕДНАТА ТЕРМИНОСИСТЕМА НА БЪЛГАРИТЕ ОТ с. КУЛЕВЧА (ПРОЛЕТЕН ЦИКЪЛ)

През втората половина на XX век в руската лингвистична традиция и лингвистичната антропология в англоезичните страни се оформя науката етнолингвистика. И двете направления имат общ обект на научното изследване - изучаването на народните таксономични категории от гледна точка на взаимодействието на езика и културата - на границата на пресичането на обектите на множество науки - етнология, етнография, фолклористика, поезика и пр. [4, с. 219].

Като отделно подразделение на етнолингвистиката се оформя етнолингвистичната лексикография, поставяща си по-скромни задачи - събирането, класификацията и стратификацията на лексиката, посветена на народната духовна култура. Израз на този подход е капиталният труд, изготвен в Института по славянознание при Руската академия на науките от учени - последователи на школата, на Н. И. Толстой - речникът на народната култура на славянските народи «Славянские древности» (Т. 1, 1995; Т. 2, 1999; Т. 3, 2004), който няма аналог в другите езиковедски традиции. Друг пример на подобен подход е речникът, посветен на народните таксономични категории от балканския ареал на А. А. Плотникова, замислен като речникови материали [5, с. 26].

Народният календар на българина е тема, която привлича вниманието на много изследователи, предимно в етнографски аспект - М. Арnaudов, Хр. Вакарелски, Т. Дяков, Н. Колев и др. Тези учени не само обхващат обичаите и обредите на българите в цялата им етническа територия, но и търсят паралели в съседните балкански народи, сред славянските и други европейски народи [2, с. 236].

В българската езиковедска наука има отделни етнолингвистични изследвания с възможни лексикографски изходи. Единственият чисто лексикографски труд, посветен на народната терминология, е изработваният в Института за български език при БАН «Речник на народните термини, свързани с българските обреди, обичаи и вярвания», в който е анализирана календарната терминология.

Целта на изследването е:

-да съберем, систематизираме и анализираме материал на пролетните празници в с. Кулевча и да направим сравнение с термините на българския календар. В своя доклад ще ви представя едни от най-интересните празници. Това са: Заговезни, Баба Марта, Връбница, Лазоровден, Великден, Троица, Русали.

Село Кулевча Саратски район Одеска област се намира в южната част на Бесарабия, на 35 километра западно от града Белгород -Днестровски. Основано е през 1830 година от български преселници. В книгата «История на село Кулевча» посочено, че: «Своето име Кулевча селото получи в чест на родината, село Кюлевча Шуменски окръг в България и в чест на победата на руските войници в околностите на Кюлевча по време на руско-турската война от 1828-1829 г.».

Пролетната обредност в с. Кулеча се откроява със система преходни празници и пости, тоест променящи датата си от година на година в зависимост от главния преходен празник - Великден, най-великия православен празник. Тъй като Великден се отбелязва изключително в неделя след пролетното равноденствие и пълнолуние, той няма фиксирана дата и неизбежно се мести от година на година в широк диапазон - от 4 април до 8 май (по стар стил - от 22 март до 25 април).

Пролетните празници и обичаи у кулевчанците започват от месец март, когато цялата природа, растения и животни се събуждат за нов живот. В народните представи март се свързва с плодоносните свойства на женската природа, което намира отражение и в женското име на месеца. Те посрещат пролетта и изпращат зимата със *седянки*.

Седем седмици преди Великден (49 дни) започват най-дългите и най-строги пости през годината - Велики пости [*Във Великия пост мумити и мучетата ни хотат на мигдану на хуро*].

Важно място в народния календар на кулевчанците заемат великденските *За- говезни* (*Загузни*). Това е важен зимно-пролетен празник в народния календар. Заговезните по-често се падат на началото на месец март, но те могат да започнат през месец февруари. Празникът се празнува седем седмици преди *Великден* (винаги в неделя) и трае една седмица. През това време се изпълняват различни обреди и обичаи: [*На Загузните са палат сид'анки и са скака приз т'ах три път'а*]

В неделя, когато мръкне се палят обредни огньове, които се наричат - *сид'анки*. След това, като прегори *сид'анката* всичките прескачат три пъти. Смята се, че по такъв начин хората се изцелявали от болести (*бул'ачки*). Тоз, който не прескочи през *сид'анката*, ще има въшки. На Заговезните се ходи при родители и съседи за *вземане на прошка*, един хубав народен обичай, с който се цели възстановяване на добрите отношения, ако са били нарушени от казване на лоши думи през изтеклата година. След това всичкото семейство се събира за масата. На трапезата се слага различни месни, млечни, яйчни продукти - *манджи*: *баница, варени ица, ихнийа, вареники*. Хората са *загуб'ават*, защото на следващия ден започва *Великия пост*.

Баба Марта. На първи март домакинята връзва на дървоту червен пишкир или червен плат. Преди този ден всичко в къще се подрежда и се почиства в двора. Децата си правят *мартинички* и ги връзват на ръката или окачат ги на дрехите.

Благовещение (*Благувица*) това е църковен празник и едно от най-големите таинства в християнството. Това е ден, когато Архангел Гавраил донася на Дева Мария благата вест, че тя е избраната да роди Спасителя на човечеството, сина Божий Иисус Христос. На този ден нищо не се работи. Дори казват, че *дажи птичката гнездо ни си вий*. Сутринта в църквата има богослужение. Съществува традиция на този ден на трапезата да има риба, като обикновено се приготвя рибни манджи. Във Великия пост има два дена, когато може да се яде риба - *Благувица* и *Връбница*: [*Благувица тва гет 'гул'ам празник и на то ден ништу ни са работи*].

Лазарувден се празнува на осмия ден преди Великден. Поради това, че Великден се определя по лунния календар, а не по слънчевия. Лазарувден се пада всяка година на различна дата, но винаги в събота. Това празник за младите девойки. На този ден се изпълнява обичаят *Лазаруване*. Девойките се събират у една мома в

къщи и там се правят *винки* от цветя. Те обикалят къщите на селото, пеят обредни лазарски песни и благославят за здраве, щастие и берекет. Стопанинът на дома ги дарява с *ица*, *пари*, *йабълки*. След това отиват до реката и пускат *винкити*. Чийто *вишок* ще отиде най-напред по реката - тази мома първа ще *сеуглави*: [*Лазарувдеи тва празник за мумити куиту си гадайт куѝа ши сауглава перва*].

Цветница (*Врѣбница*) се пада на предпоследната седмица на *Виликия пост*. *Врѣбицата* се празнува в неделя след *Лазаровдеи*. На този ден може да се яде риба. В събота вечерта в църквата има богослужение, където осветяват върба. Със тази върба хората се къпят на Великия четвъртък (*Чистийа читвѣртѣк*). Четвъртъкът на Страстната седмица се нарича *Чист читвѣртѣк*. Той е съсредоточил около себе си много поверия и обреди. На първо място в този ден се въвежда ред в жилището, двора. Това се прави, като се спазват определени правила, което помага да се запази или да се върне здравето, да се избегне от *урци*. На този ден хората се къпят със светена върба, това означава, че човекът се очиства от болести (*бул'ачки*) и от грехи яхове: [*На Чиста читвѣртѣк хорта са къпат сас свитеиа върба*].

Великден (*Виликден*) е най-големият от църковните празници. В събота, два часа преди полунощ, започва службата в църква. На нея ходят всички, като носят със себе си *курзиика със паска*, *вапцани ица*, *рулети*, *месу*, *сол*. Когато свещеникът обяви Възкресението на Христос, всички се поздравяват и заедно с това прекратяват Великденския пост. След църквата всичките хора се отиват в къще и се *разгув'ават*. На трапезата слагат *блажио* ядине. Първо трябва да се яде светено и задължително една половинка светено яце. На следващия ден са ходи на гости и се поздравяват и казват: *Христос Воскрес!* - *Воистину Воскрес!* Хората излизат на *балачка*, а момите и момчетата отиват на мигдана на хоро. Виликден се празнува три дена. На третия ден трябва да се ходи на гробишта: [*Виликден идеи ут иай-гул'амити и светлити празници у христийаити*].

Троица се отбелязва 50 дена след Виликден. Този празник се празнува три дена - от събота до понеделник. В събота се прави ред в къще. Тази събота е *одушна събута* и за това се раздава чаши или чиния със цветя (*китка*) и *имиш*. На дъното се налива малко вода, а след това се слага *имиш* и една *китка*. След пладнина в къще се слага *орихови листа*, *пилинкаву цв'ати* и разна друга трива. Тази три- ва стои в къще 9 дена до Русалити. [*На Троица раздават чашки или тарелки за умр'алти*].

Русалите се пада в понеделник 9 дена след Троица. На този ден всичките жени се събират в *къру* и там празнуват. Съществува една забрана, която трябва да се пази - да не се ляга на *синуру*, за да не ги вземат блуд или *русалити* [*Русалити са падат дев'ат дена пудър Троица*].

След извършената работа стигнахме до следващите изводи:

1) Към терминологията на народния календар на Кулевча се отнасят названията на празници и хрононими, на обредни лица и предмети, на обредни действия и места, на реалии, които се използват само в определени ритуали (*мартиница*, *сид 'аика*, *лазарки*, *лазаруване*, *пруштаване*, *паска*, *кукличка*, *сухарчи*, *вапцани ица*, *свитеиа върба*, *огънчи*, *бул'ачки*, *одушна събута*, *въшки*, *балачка*, *хуро, русали* и др.).

Названията на хрононимите обикновено са свързани с основно действие на определен празник: *Заговезни, Великден, Благовещение, Възнесение, Троица* и др. Същото се отнася и за лицата, на които е посветен празникът: *Гьорговден, Николай*.

В системата на българската календарна обредност се откриват следните тематични групи: празници и хрононими, обреди, обредни действия, изпълнители на обредни действия, обредни реалии.

Българският народен календар е свързан с православния църковен календар. Предимно всичките пролетните празници са свързани с църквата (*Благовещение, Велики четвъртък, Разпети петък, Великден, Възнесение, Троица*). В имената на празниците често се срещат антропоними на различни християнски светци: св. Николай, св. Георгий.

2) По своята структура календарните термини могат да бъдат разделени на: *непроизводни (Русалии, Загузни, Провуди); производни (русали, лазарка, мартеница и др.) и сложни (Лазаровден, Гьорговден, Великден, Благовещение и др.)*.

3) Обредните лица са разделени в няколко основни групи: кукери, лазарки. В същата рубрика намират място и други персонажи, свързани със зли сили: бродници, мамници, магьосници. Там където обредният комплекс е свързан с митологични персонажи (вампири, русалки, самодиви), отделяме термините в отделна рубрика след обредните лица. В отделна рубрика са изредени и болестите или евфемизмите за тях само при условие, че те са свързани със съответния обреден комплекс.

Календарните празници са основани на православния християнския календар и носят предимно аграрен характер. Общото се проявява в самата същност на обредите, тяхната функционална направленост, в естеството на магията, която трябва да предостави жизненоважни благосъстояния.

В календарно-обредната лексика на пролетния цикъл в с.Кулевча и България предимно съвпада, обаче има и разлика.

Например: в Кулевча думата *балачка* - от *балакам* (укр.) - свободен, непринуден разговор, предимно от група хора събрани на улицата, около някакъв двор. В България такава дума няма.

баница - печено тестено ядиво от точени кори със сирене. Тази дума се употребява в България и Кулевча;

вариници - ястие, приготвено от тесто и сирене. Тази дума е присъща само на Кулевча, а в България няма;

викно - от укр. *вікно* - отвор в стената на сграда, предназначен за достъп на светлина и чист въздух, а в България - прозорец;

загузни - са църковни празници, празнувани в деня преди началото на период на пости. В България - *заговезни*;

имиш - общо название на бонбони, бисквити, ядки. В България няма общо название на бонбони, бисквити, ядки;

кукличка - тестено изделие за закуска с форма на полумесец, направено от специално тесто, обикн. с плънка. В България - кифла;

кумшия - човек, който живее в близост с други лица, а в България - съсед;

кун'а - картина на дъска или друга плоскост, която изобразява със специфичен стил библейски образ или сюжет и е обект на религиозно поклонение. В България

— *икона*;

кучан - плодът на царевицата - със зърната или без тях. Тази дума съвпада в Кулевча и в България;

лушкувина - стъбло на царевица;

мартиничка - производно от март. В България мартеница; *одушна събота* - събота, когато споменят починалите. В България Одушница; *пруштаване* - духовен и емоционален акт на освобождаване от чувства като гняв, раздразнение и негодувание, насочени към друг човек, заради сторени от него нежелани действия или нанесени обиди. В България прошка;

русали - нечисти, вредоносни сили, подобни на самодивите. В България също, как и в Кулевча;

сид'анка - огън, през който се прескача на Заговезните. В България купни, кладни, пашпалига;

соба - иззидано съоръжение за печене на храна, а в България - пещ; *страс'ан петък* - денят, в който е разпнат Божият син Исус Христос, за да стане изкупителна жертва за греховете на човечеството. Ден на смирение, в който вярващите съпреживяват мъките на Божия син. В България - распети петък; *сухарчи* - изсушен, препечен хляб, който има по-голяма трайност. В България

- *сухар*.

Литература

1. Вакарелски Хр. Български празнични обичаи / Вакарелски Хр. - София, 1943. - С. 171-174.
2. Василева М. Календарни празници и обичаи / Василева М. - В: Софийски край. София, 1993. - С. 234-260.
3. Дяков Т. Народният календар (празници и вярвания на българите) / Дяков Т. - София, 1993.
4. Колев Н. Етнология / Колев Н., - София, 2002. - С. 219-222.
5. Плотникова А. А. Материали для этнолингвистичного изучения балканославянского ареала / Плотникова А. А.; РАН, Институт славяноведения и балканистики. - М., 1996. - С. 26-32.